

EDUCACIÓN AMBIENTAL EN GALIZA: CRISE, QUE CRISE?

Miguel Pardellas e Pablo Ángel Meira*

Que 200 traballadores da industria pirotécnica galega quedasen no paro temporalmente como consecuencia da normativa estacional de prevención de incendios forestais pareceu, e seguramente o foi, unha traxedia social inaceptábel. Mereceu, sen dúbida, a atención dos medios de comunicación e a solidariedade de quen asocia a celebración festiva cos estoupidos de rigor. Hai dramas similares pero de maior escala que, sen embargo, están a pasar desapercibidos, resultando totalmente invisíbeis para os medios de comunicación e a sociedade. Facendo unha estimación sobre os datos de emprego referidos a 2007 derivados do Proxecto Fénix¹, xusto nos prolegómenos da crise actual, a perda de postos de traballo no sector da Educación Ambiental (EA) en Galiza durante os últimos catro anos pode estimarse nun 50%, unhas 500 persoas.

A perda destes postos de traballo, por moi precarios e socialmente invisíbeis que resultasen, debería xerar, como mínimo, a mesma sensibilidade mediática e institucional que no caso da industria pirotécnica. Non hai neste país moitos sectores ou empresas que sumen un milleiro de traballadores e traballadoras dun perfil tan cualificado, a maioría con estudos superiores, e menos aínda no sector servizos. Tampouco hai moitos colectivos cun labor que poida considerarse de maior relevancia cívica e estratéxica para o futuro.

Desde a década dos setenta do século XX, a EA foi definíndose como unha corrente internacional de pensamento e acción que quere contribuír á educación da cidadanía para afrontar a fonda crise ambiental que ameaza a calidade de vida, a saúde humana e a posibilidade dun progreso económico e social duradeiro. A EA debería, por tanto, formar parte dos instrumentos imprescindibles para construír unha sociedade máis xusta, equitativa e sostíbel, como un servizo público necesario para a alfabetización socio-ambiental da cidadanía.

En contra do que cabería esperar, non se ten observado ningunha reacción política ou social significativa en resposta aos recortes executados, sendo moi limitada a producida dentro do propio sector. Unicamente a Sociedade Galega de Educación Ambiental elaborou un manifesto pola *"Non desaparición da EA en Galicia"*², cunha repercusión pública escasa.

UNHA MORTE SILENCIADA

Alén do reiterativo argumento da crise económica –a escusa perfecta para a "deconstrución" do Estado do Benestar

No Centro de Interpretación dos Parques Naturais de Galiza, proxectado na cidade de Ourense, vanse dilapidar 6 millóns de euros.

e a degradación dos servizos públicos–, no desmantelamento silencioso do campo da EA conflúen un conxunto de factores estreitamente relacionados.

En primeiro lugar destaca o escaso peso institucional do sector. En contra das declaracións de intencións e dos documentos estratéxicos que trataron de impulsala nos últimos anos, a EA é un ámbito cada vez menos relevante tanto da política ambiental como da educativa, constituíndo unha especie de terreo de ninguén. Esta debilidade estrutural pode deberse á carencia de atractivos económicos: non é un sector rendíbel desde un punto de vista mercantil como si o son outros ámbitos emerxentes do negocio ligado ao ambiente. Tampouco posúe atractivos políticos para o xogo partidista: deixar morrer á EA non supón un custe significativo nas matemáticas electorais. Esta debilidade queda de

manifesto na súa dilución administrativa na estrutura da Xunta de Galiza –a pesar das recomendacións da Estratexia Galega de Educación Ambiental no ano 2000–, na súa práctica inexistencia como obxecto de atención a nivel provincial e no seu residual papel municipal.

Se os recursos económicos, humanos e infraestruturais destinados polas administracións públicas xa eran escasos denantes da crise, faltos de planificación a medio e longo prazo, e cunha distribución que obedecía a criterios nos que o educativo-ambiental tiña relativamente pouca relevancia, na actualidade, co mantra da austeridade estase a optar, directamente, pola súa extinción. Casos concretos son o abandono ou peche progresivo dos equipamentos de EA de titularidade pública, a eliminación das subvencións e liñas de axuda específicas para a promoción de actividades

de EA, a redución a mínimos ou a cancelación dos poucos programas educativo-ambientais en marcha, o despedimento masivo de persoal con tarefas ligadas á EA nas distintas administracións, etc. Baste dicir que a inversión do goberno autonómico en actividades e iniciativas de EA caeu de 1.645.000 € no ano 2007 a 125.133,60 € no ano 2011³, un recorte brutal do 93%.

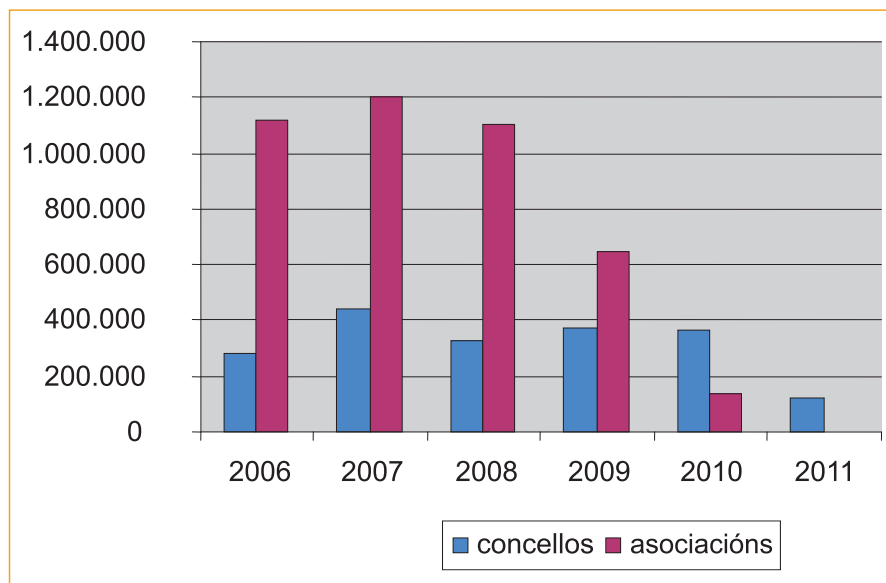
É preciso ter en conta que as políticas de redución do gasto nas administracións están tendo un impacto letal no sector da EA. A maior parte dos recursos económicos que o mobilizan proveñen de fontes públicas, tanto, obviamente, os que sufragan as accións que desenvolven as propias administracións, como aquelas outras que se capitalizan mediante contratos, convenios e subvencións con outros actores do campo (autónomos, pequenas empresas, colectivos sociais, ONG s, etc.).

En segundo lugar, a crise está a golpear a un sector que xa padecía unha situación endémica de precariedade laboral, empresarial e profesional. Conforme datos do *Proxecto Fénix*, o salario medio dun educador ou educadora ambiental era, en 2009, de 1.050 € brutos mensuais, ao que habería que engadir unha marcada temporalidade no emprego e a asunción de tarefas e responsabilidades moi por riba dos tipos contractuais máis usuais. En contraste, os traballadores e traballadoras deste campo presentan un perfil no que dominan os titulados superiores e a sobreformación, entendida como una preocupación constante por actualizar os seus coñecementos e prácticas profesionais a través de cursos, seminarios e outros recursos de formación permanente.

En terceiro lugar, é preciso destacar que o tecido empresarial da EA en Galiza é moi feble. En liñas xerais está constituído por pequenas empresas, moi dependentes das administracións, escasamente capitalizadas, pouco articuladas entre si, sen un campo de traballo claramente definido nin regulado, e sen capacidade para competir coas grandes corporacións prestadoras de servizos.

En cuarto lugar, apréciase unha tendencia crecente a ofrecer programas ou servizos que pouco o nada teñen que ver coa EA, pero que se presentan baixo esta marca como unha estratexia adaptativa para sobrevivir nun contexto económico adverso. Nesta liña, moitas iniciativas de EA existentes ou de nova creación,

EVOLUCIÓN DAS SUBVENCIÓNS OUTORGADAS POLA XUNTA A CONCELLOS E ASOCIACIÓNS PARA EDUCACIÓN AMBIENTAL NO PERÍODO 2006-2011

Fonte: Elaboración propia.

reformulan a súa oferta cara ao ocio de consumo, o turismo ou a práctica deportiva, sen correspondencia ou cunha vaga relación cos obxectivos e principios pedagóxicos e sociais da EA. É un paradoxo que os equipamentos ou as "empresas de EA" que realizan esta transición ou que xa nacen cun enfoque nitidamente mercantilista, son os que tenden a sobrevivir no escenario actual, a pesar de que a invocación á EA non sexa máis que un reclamo comercial.

PRIMANDO O CEMENTO FRONTE AO COÑECEMENTO

Paradoxalmente, este mesmo "marketing verde" é o que está a guiar ás propias Administracións Públicas nunha reviravolta que roza o esquizoide. Fronte ao peche dos equipamentos de titularidade pública existentes –coma ofrenda de austeridade–, seguen edificándose novos equipamentos de "Educación e Interpretación Ambiental" nos que os aspectos educativos brillan pola súa ausencia, primándose o cemento fronte ao coñecemento. É certo que a práctica de construír "edu-eco-mausoleos" non é nova. O Centro de Interpretación das Gándaras de Budiño é un dos exemplos máis claros no noso país: 470.000 € investidos na construción dunha infraestrutura inaugurada oficialmente en 2002 pero que nunca chegou a abrirse. O que non se explica é a súa continuidade nos tempos actuais: investir medio millón de euros nun Centro de Interpretación das Illas Atlánticas cando, ao tempo, despídense ás educa-

doras e aos educadores ambientais que estaban a desenvolver o seu traballo no mesmo espazo protexido é unha aberración. E que dicir do xa investido no Centro de Interpretación dos Parques de Galiza proxectado na cidade de Ourense, máis tixolo sen unha xustificación socio-educativa ou ambiental defendíbel, mentres se pechan equipamentos ou se despide ao persoal coas mesmas funcións nos espazos protexidos que se queren "interpretar".

En quinto lugar, a EA vén perdendo presenza no ensino, tanto pola desidia da Administración responsábel e do desenvolvemento daquelas áreas do currículo que se teñen mal definidas como transversais –en realidade, deberían ser consideradas como nucleares–, como polos mesmos recortes que se están xustificando coa crise económica en aspectos clave para a calidade do ensino público: formación do profesorado, apoio á innovación educativa, desenvolvemento de actividades e programas complementarios, etc. Ao que habería que engadir, a nivel autonómico, a falta crónica de coordinación entre a Administración educativa e a ambiental.

A INVISIBILIDADE SOCIAL DA EA

En sexto lugar, non se poden separar as anteriores afirmacións sobre a precaria conxuntura da EA en Galiza da súa situación no conxunto do Estado. De contar, a finais dos anos 90, cun papel explicitamente destacado como relevante no acompañamento e trans-

posición das políticas ambientais que chegaban da UE, como se ve plasmado no *Libro Blanco de la Educación Ambiental en España* e nas distintas Estratexias Autonómicas, a EA foi deslizando a un segundo ou terceiro plano, converténdose nunha referencia cada vez máis retórica e con escasa proxección na realidade. De feito, se ben o *Libro Blanco* e as Estratexias Autonómicas elaboradas durante a última década destacaron a necesidade de consolidar e dotar á EA dunha estrutura orzamentaria e administrativa propia, o seu actual *status* institucional segue a ser o mesmo ou empeorou. Chama a atención, por exemplo, que a práctica totalidade das estratexias autonómicas de EA carezan de continuidade ou languidezan nos caixóns das administracións, ou que non se teña celebrado dende o ano 1999 ningún congreso ou encontro estatal para poñer en común e debater as problemáticas propias do campo.

En sétimo lugar, en parte como causa e tamén como consecuencia de todo o anterior, cabe chamar a atención sobre a invisibilidade social da EA. Cada vez máis acusada incluso entre aqueles sectores que tradicionalmente contribuíron ao seu impulso ou que deberían ser máis sensíbeis á súa mensaxe. Sirva coma exemplo a escasa presenza conceptual da EA no xurdimento e desenvolvemento dos novos discursos da sustentabilidade, como poden ser os ligados ao decrecemento ou ás comunidades en transición que, se ben é certo que incorporan na súa práctica accións que poden caracterizarse como EA, non a reivindicán como parte relevante das súas estratexias.

Cómpre advertir, finalmente, que esta situación decadente está sendo vivida con certa resignación dende o propio campo. Os signos vitais de indignación son escasos e apuntan máis de cara ao interior que ao exterior. Mesmo aparecen comportamentos cainitas, probabelmente como resultado da dificultade para enfrontar as ameazas externas e por puro instinto de supervivencia. Neste escenario os recursos que viña capitalizando a EA están sendo derivados para usos e axentes que traballan en contra da sustentabilidade, ben porque se entende que é un luxo que as nosas sociedades non se poden permitir, ou ben porque a mesma crise é a gran coartada para impulsar o proxecto neoliberal, que

Ramsés Pérez

O Centro de Interpretación das Gándaras de Budiño foi inaugurado oficialmente en 2002, pero que nunca chegou a abrirse.

sospeita, probabelmente con razón, que a EA pode ir en contra dos seus intereses políticos, de clase e económicos. Non falta, tampouco, quen pensa que esta é unha oportunidade para que axentes máis "emprededores" –posto que se sobreentende que antes só había "parasitos" que vivían a costa do erario público– tomen a iniciativa e fagan rendíbel, na óptica da empresa privada e do mercado, a demanda social de servizos asociados á calidade do ambiente.

Ao fin e ao cabo o mesmo colapso do sistema está servindo aos que o provocaron para gañar maiores cotas de poder, para incrementar as oportunidades de beneficio e para desmontar os febles mecanismos de control que apenas foron quen de prever as manobras especulativas que o desataron. No crack económico de 1929, o antecedente máis acaído da situación actual, moitos xerarcas das finanzas acabaron estrelados no pavimento de Wall-Street, impulsados pola inclemente lei da gravidade (e, probabelmente, pola vergoña de verse ou de que os visen pobres). No presente, o sistema está caendo para arriba e os responsábeis da desfeita levitan no éter social colgados de xubilacións millonarias. Ben

pensado, a EA, nas súas formulacións máis críticas, podería e debería ser, cando menos, un obstáculo, unha pedriña no camiño, para quen entenda que este é o mundo desexábel ou inevitábel.

NOTAS:

- 1 O Proxecto Fénix foi un estudo financiado e publicado pola Xunta de Galiza e realizado por un equipo da Sociedade Galega de Educación ambiental. Neste estudo, que consta de 7 volumes, realizouse unha análise diagnóstica multisectorial do estado da Educación Ambiental en Galiza. No ano 2009 mereceu o Premio María Barbeito de Investigación Pedagóxica.
- 2 O manifesto pode consultarse na web da SGEA: www.sgea.org
- 3 Informe comparativo das subvencións e axudas da Consellería de Medio Ambiente, Territorio e Infraestruturas no período 2006-2011. Sociedade Galega de Educación Ambiental, marzo de 2011.

* Miguel Pardellas e Pablo Ángel Meira son membros do Grupo de Investigación en Pedagogía Social e Educación Ambiental-SEPA da Universidade de Santiago de Compostela.